

ПРАЦЯ, ПОТРЕБИ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЕПОХИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Специфічною особливістю та умовою ефективної трансформації індустріального, а, згодом, і постіндустріального суспільства, стає формування людиноцентричної парадигми економічного розвитку, яка, *по-перше*, заперечує позицію теоретиків-ортодоксів, згідно з якою технологія трактується «як дещо задане і позбавлене соціального змісту, *сприймається як явище природи* (курсив наш — Ю.З.), вивчення якого виходить за межі будь-якої соціальної науки» [10, с. 43]; *по-друге*, визнає, що «призма, через яку індивід інформаційного суспільства бачить себе та взаємодіє з оточуючим світом, *це народжені ним* (курсив наш — Ю.З.) технології» [4, с. 355] і, *по-третьє*, акцентує: «Найбільшою революцією у нашому поколінні стало відкриття того, що *людські істоти шляхом зміни внутрішнього стану свого розуму можуть змінювати зовнішні аспекти свого життя*» (курсив наш — Ю. З.) [9, с. 3].

Саме поява та визнання необхідності використання людиноцентричної парадигми у підходах до організації економічного і соціального життя в умовах трансформації технологічного способу виробництва від постіндустріального, інформаційного до нанотехнологічного, цифрового, викликає потребу в аналізі сутності та форм якісних трансформацій у змісті та функціях праці суб'єктів економічної діяльності, їх потреб і ціннісних орієнтирів, адже поза таким аналізом неможливо окреслити принципи та форми системи мотивації, яка б могла забезпечити ефективне включення інтелекту людини, бізнесу, суспільства у процес ефективного конструктивного співробітництва в умовах надзвичайно складних викликів сьогодення.

У чому ж полягають ці якісні трансформації у змісті та характері праці?

Насамперед у динамізації самих процесів трансформації. Адже будь-яка трансформація це перехід до нової якості. Водночас будь-який перехід, як зазначав Г. В. Ф. Гегель, це «стрибок». На його думку, «Стрибок означає якісну різницю та якісні наміри, які є безпосередніми, між тим як (кількісна) поступовість уявляється

чимось опосередкованим» [2, с. 142]. Саме тому дослідження причин, чинників, форм, результатів та перспектив таких «переходів» у формі «стрибків», надто ж у сфері праці, соціально-трудова і соціально-економічних відносин, є одним з головних завдань сучасної економічної науки і, зокрема, стратегічного менеджменту.

Такий стрибок у змісті, характері, функціях праці у процесі перманентного перетворення інституційних форм технологічного способу виробництва у другій половині ХХ — першій половині ХХІ ст. можна наглядно відслідкувати аналізуючи трансформацію видів, форм та можливостей праці на всіх етапах розвитку постіндустріальної економіки та суспільства. Якщо **в індустріальній економіці** основною формою праці виступала праця матеріальна, фізична, у сферах виробництва матеріальних продуктів і цінностей, то вже в **постіндустріальній** з'являються якісно нові види та форми праці (у тому разі й інтелектуальної) у сфері обслуговування процесу розробки, створення та просування продукту на ринках збуту. Відповідно, відбуваються якісні зміни ринку праці, механізмів включення працівника у процес виробництва. Однак, справжній якісний стрибок у характері та змісті праці відбувається на етапі розгортання інформаційної та цифрової економіки. Зокрема, **для інформаційної економіки** характерною стає інтелектуальна, творча, позаматеріальна праця у сферах розробки, створення, просування та використання продукту (в тому разі нематеріального) для забезпечення саморозвитку особи, особистості, бізнесу, держави та суспільства; автономізація, атомізація суб'єктів економічної діяльності та індивідуалізація інтелектуальної праці; домінування ринку інтелектуальної праці, інтелектуальних професій тощо.

Становлення цифрової економіки [1, с. 9]³ означає новий якісний «перехід» (стрибок) у змісті, характері та функціях праці, що, насамперед, знаходить свій прояв у динамізації процесів якісних

³ Сьогодні дослідники називають дві ключові ознаки цифрової економіки: *по-перше*, це «зростаюча розповсюдженість цифрових благ, яку прийнято відносити до числа головних типових ознак цифрової економіки» (до речі, до таких благ вживається термін «цифрова цінність») і, *по-друге*, «бізнес-моделі, які з'явилися внаслідок того, що «розвиток інформаційних та комунікаційних технологій вивів інформаційне посередництво на передній край «нової економіки»». *О. Н. Антипина*. Скільки стоїть цифра? О природі ціни в цифровій економіці // *Общественные науки и современность*. 2019. № 5. С. 9.

До сказаного вище ми пропонуємо додати ще одну ключову ознаку цифрової економіки — необхідність організації управління економічними та соціальними процесами на засадах безпосереднього системного використання фірмами, корпораціями, владними структурами, цифрових засобів і технологій, штучного інтелекту що, власне, і є необхідною умовою забезпечення ефективності функціонування сучасного менеджменту.

змін у вимогах до праці в умовах «атомістично точного» виробництва та роботизації; загостренні соціальної, соціо-технологічної конкуренції на ринку праці між носіями якісної освіти та кваліфікації інноваційного характеру; в експансії штучного інтелекту, появі у системі соціально-трудових відносин «трьох рівнів штучного інтелекту: «Обмеженого штучного інтелекту (ANI); Загального штучного інтелекту (AGI); Штучного суперінтелекту (ASI)» [8, с. 59-60]; розвитку конкуренції на ринку праці між людиною та штучним інтелектом; появі тенденції до формування генетично модифікованої людини та виникнення нового типу конкуренції на ринку праці — «між генетично модифікованими та немодифікованими індивідами» (К. Шваб) [11, с. 140-197]; у якісній трансформації управлінської праці — появі системи автоматизованого прийняття рішень штучним інтелектом на основі раціоналізації використання «великих даних»; у формуванні «базового механізму, що приводить у рух процес “технологічного заміщення праці» (Р. Коллінз) [6, с. 67-68];

Подібні якісні стрибки в умовах перманентних технологічних революцій у ХХ-ХХІ ст. відбуваються і в системі потреб та цивілізаційних цінностей індивіда. Якщо *на етапі функціонування індустріальної економіки* до основних, базових потреб можна було віднести сукупність матеріальних, соціальних, духовних потреб, задоволення яких відбувалося, в основному, через безпосередню особисту працю у певному колективі, то *вже на етапі формування постіндустріального способу виробництва і суспільства* потреби індивіда значно ускладнюються та зростають: на перший план виходять потреби у сталому зростанні добробуту, економічної, духовної та політичної свободи, створенні умов для отримання якісної освіти, адекватного можливостям індивіда місця роботи; у визнанні з боку суспільства тощо. Тобто від матеріальних потреб, як домінанти економічної діяльності людини, відбувається перехід (стрибок) до потреб соціального характеру, індивід стрімко соціалізується у своїх потребах та інтересах, що є свідченням якісної трансформації усього суспільства.

Ще більш глибокими, гнучкими та різноманітними стають потреби працівника з розвитком інформаційної та цифрової економіки. Зокрема, *в умовах інформаційної економіки* формується якісно нова система потреб, ключовими ознаками якої стають: «домінування соціальних (насамперед потреби у лідерстві) та ідеальних потреб над біологічними (вітальними)»; «здатність до пасіонарної індукції (до впливу на оточуючих)» [3, с. 509]; домінування потреби у самоповазі, самовираженні, самореалізації,

індивідуалізації праці на засадах креативності, комунікативності; у саморозвитку.

Цифрова економіка збагачує процес формування якісно нової системи потреб, що знаходить свій прояв у визнанні необхідності безперервного відтворення процесу інтелектуальної трудової діяльності (незалежно від виду, форми, змісту та характеру праці) для задоволення зростаючих потреб суспільства, самовідтворення людини як виду; усвідомлення ролі праці для соціалізації людини та суспільства; збереження та розвитку тотальності такої цивілізаційної функції праці, як її доступність і безперервне відтворення такого стану для більшості населення планети; «усвідомлення власної цінності» та власної гідності»; визнання себе людиною «гідною самого найвищого» [2, с. 83] (Гегель).

Інтелектуалізація, соціалізація, індивідуалізація та автономізація праці в умовах розвитку можливостей індивіда до творчої самореалізації на платформах демократизації суспільства та зростання переваг цифрової економіки безперечно вплинули на характер, зміст і форми прояву цінностної орієнтації людини. **Якщо в індустріальну епоху домінуючими цінностями** для члена суспільства були матеріальний продукт, реальні гроші; традиційні форми комунікацій; соціальний статус тощо, то **в постіндустріальну** — високий рівень свободи індивіда в економіці та суспільстві, соціалізованість, право на участь у прийнятті рішень, високий рівень життя; високий соціальний та інтелектуальний статус. Безперечний стрибок у ціннісних орієнтирах суб'єкта економічної діяльності відбувається **в епоху розгортання інформаційної революції**. Його домінуючими цінностями стають пасіонарність, «пасіонарна індукція», «високий рівень загальної поведінкової активності» індивіда [3, с. 509]; інтелектуальна творча праця; інтелектуальний потенціал; інтелектуальний продукт; мережеве спілкування; мережева співпраця індивідів; свобода саморозвитку, самовираження та самореалізації; довіра; якість життя та комфорт; «гуманітарна тотожність людства» [5, с. 26, 27].

У цифровій економіці та глобалізованому цифровому суспільстві до вище згаданих ціннісних орієнтирів додаються свобода доступу до праці кожної людини працездатного віку; збереження та розвиток «гуманістичних цілей», «принципу людяності, поваги одне до одного в процесі оновлення та визнання пріоритету цінності спільної долі людей та їх спільної надії на гідність, солідарність і стійкий розвиток» [7, с. 241] (Джефрі Сакс); найширші можливості для розвитку суспільства та саморозвитку індивіда у новій архітектоніці суб'єктно-об'єктних, або (у разі визнання за штучним

інтелектом права на суб'єктність) суб'єктно-суб'єктних відносин; культурний дуалізм (у тому разі у сфері управління економікою та суспільством), у полі якого конфлікт між старою (традиційною) та новою культурою зводиться до мінімуму.

Цифрові технології, мобільні цифрові платформи врівноважують можливості задоволення виробничих і соціальних потреб громадян незалежно від регіону їх проживання, виду діяльності, сприяють зростанню їх добробуту та підвищенню якості життя через значне зростання територіальних можливостей доступу до праці, підвищення кваліфікації, медичного, соціального обслуговування, навчання, сучасних товарів тощо. Створюються умови для вибухового (хоча й досить суперечливого) процесу розвитку соціального комунікативного простору, його форм, ефективності та результативності, насамперед, за рахунок абсолютної свободи доступу до спілкування, взаємодії, інформації; широкого доступу до працевлаштування, в тому разі й у віртуальних інтернет-організаціях на глобалізованих цифрових платформах, тощо.

Усе викладене вище свідчить про складний, але незворотний об'єктивний процес трансформації форм та якості праці, соціально-трудових відносин під впливом революційних переходів (стрибків) у технологічних способах виробництва у другій половині ХХ-першій половині ХХІ ст. Однак, слід наголосити, що, створюючи нові можливості для розвитку виробництва, творчих здібностей індивіда, процес цей породжує нові виклики, основу яких складають саме інтелектуалізація, індивідуалізація, цифровізація, просторова гнучкість участі у суспільному, за природою своєю, характері виробництва.

До таких викликів можна, насамперед, віднести: 1) ускладнення архітекτονіки та механізмів функціонування системи соціально-трудових відносин, що склалася. Поступовий, але невпинний розпад колективних інституційних платформ функціонування праці внаслідок швидкого зростання можливостей її креативної індивідуалізації, змінює та ускладнює форми організації процесу залучення індивіда до праці, її мотивації, управління працею тощо. Яскравим прикладом такого розпаду є можливості трудової діяльності людини в умовах цифрової економіки, як за екстремальних обставин (епідемія коронавірусу; війна в Україні), так і в мирних умовах — (наприклад, розпад надпотужної системи пожиттєвого найму в Японії); 2) Праця, трудова діяльність людини від початку становлення суспільства та його економічної складової, носила, в основному, колективний характер, що, зрештою, забезпечувало мотиваційну наглядність форм соціальної конкуренції в

організаціях усіх типів і форм. Робота у колективі сприяла підвищенню відповідальності працівника, водночас, забезпечувала більш високий рівень захисту його потреб, прав, умов праці, тощо;

3) Експансія штучного інтелекту в економіці та інших сферах суспільного життя, на тлі безперечних переваг технологічного характеру, продуктивних можливостей економіки, викликає в умовах цифровізації, індивідуалізації праці, цілу низку цивілізаційних, мотиваційних, організаційних ризиків у системі соціально-трудо-вих і соціально-економічних відносин, у формах управління працею, що вимагає нагальної трансформації, стрибка у нову якість усієї системи менеджменту — у прогнозуванні, цілеполаганні, формах взаємовідносин із працівником, часто-густо вже індивідуалізованим, і, насамперед, сутнісного стрибка стратегічного менеджменту, ключовим завданням якого стає випереджальне передбачення, прогнозування, та організаційна упереджувальна діяльність по подоланню викликів, ризиків і пошуку оптимальних варіантів розвитку організації, бізнесу, суспільства за будь-яких обставин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антипина О. А. Сколько стоит цифра? О природе цены в цифровой экономике // *Общественные науки и современность*. 2019. № 5. С. 5-16.
2. Гегель. Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. М., «Мысль», 1974. — 452 с.
3. Гумилев Л. Н. Этносфера: История людей и история природы. — М.: Экопрос, 1993. — 544 с.
4. Емелин В. А. Идентичность в информационном обществе. Монография. — М.: Издательство «Канон +» РООИ «Реабилитация», 2017. — 360 с.
5. Ильин В. В. Философия истории. — М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2003.- 380 с.
6. *Коллинз, Рэндалл*. Средний класс без работы: выходы закрываются // Есть ли будущее у капитализма? Сб. статей И. Валлерстайна, Р. Коллинза, М. Манна, Г. Дерлугьяна, К. Калхуна. [Текст] / пер. с англ. под ред. Г. Дерлугьяна. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. — С. 61-112. (320 с.)
7. Сакс Д. Цена цивилизации / Пер. с англ. А. Калинина; под ред. В. Ю. Григорьевой. — М.: Издательство Института Гайдара, 2012. — 352 с.
8. Скиннер, Крис. Человек цифровой. Четвертая революция в истории человечества, которая затронет каждого / Крис Скиннер; пер. с англ.

О. Синченко; [науч. ред. К. Щеглова]. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019. — 304 с.

9. Френсіс Кумбс. Мотиватор. Пер. з англ. М.: HIPPO PUBLISHING LTD. 2006. — 318 с.

10. Ходжсон Д. Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории [пер. с англ.] / М.: Дело, 2003. — 464 с.

11. Шваб, Клаус. Четвертая промышленная революция: перевод с английского / Клаус Шваб. — Москва: Издательство «Э», 2018. — 208 с.

УДК 316.4

Захарчук Н.С.

магістр, Державний торговельно-економічний університет

Миколайчук І.П.

доцент, Державний торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІЇ

Актуальність дослідження в першу чергу обумовлена формуванням в теперішніх умовах конкурентоздатної економіки в Україні, яка заснована на знаннях, і від того, наскільки активно відбувається процес відтворення інтелекту і знань, залежать якість і темпи розвитку всієї української нації.

Не зважаючи на героїчну боротьбу нашої держави із підступним російським ворогом, перед Україною постала незліченна кількість викликів, які потрібно подолати. В першу чергу це зміна системи управління держави, що не вдалось зробити у 1991, 2004 та 2014 роках та створення потужної економіки, спроби відбудови якої за останніх 30 років стали неуспішними. Україна повинна стати повноцінним стратегічним гравцем на геополітичній арені та вагомим суб'єктом міжнародних відносин. Важливою передумовою таких змін є зростання інтелектуального потенціалу нації.

Доволі багато як і вітчизняних науковців приділяли увагу вивченням інтелектуального потенціалу, зокрема А.Жарінова, В.Геєць, Б.Патон, В.Куценко, Б.Малицький, Є.Марчук, так і зарубіжні вчені — Брукінг, Т.Стюарт та ін. Кожний з них у свій час трактував поняття інтелектуального потенціалу по-різному. Куценко В. розглядає категорію «інтелектуальний потенціал» як таку, що охоплює: рівень освіти населення, відсоток студентства від загальної кількості населення, частку витрат на освіту й науку у ВВП,